

УДК 338.2:351.863

В. Ф. Гарькава,

к. е. н., доцент, ректор, ПЗВО "Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика"

ORCID ID: 0000-0003-3033-8515

А. Ю. Кліщевська,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту та фінансів,

ПЗВО "Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика"

ORCID ID: 0000-0001-7057-9810

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.13—14.11

УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ СКЛАДОВОЮ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

V. Harkava,

PhD in Economics, Associate Professor, Rector, Pylyp Orlyk International Classical University

A. Klishchevs'ka,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and Finance,

Pylyp Orlyk International Classical University

MANAGEMENT OF THE ECOLOGICAL COMPONENT OF THE REGIONAL ECONOMIC SECURITY SYSTEM

Питання забезпечення екологічної безпеки на промислових підприємствах регіонів стає все більш актуальним з кожним роком. Це безпосередньо пов'язано зі швидкими темпами розвитку техніки і дедалі більшим впливом її на навколишнє середовище. У зв'язку з цим виникає потреба в зниженні негативного впливу промисловості на природу загалом, а також в обговоренні даної проблеми на державному рівні. У статті встановлено, що протягом останніх 10 років на міжнародному рівні великим успіхом користуються розробки і впровадження нових стандартів роботи різних організацій в сфері захисту навколишнього середовища та екологічного управління, які формують поняття екологічного менеджменту. Доведено, що з метою забезпечення та подальшого збереження досягнутого рівня екологічної безпеки необхідні: чітка оцінка масштабів негативного впливу, а також якісна і кількісна оцінка економічного збитку від забруднення навколишнього середовища. Для цього необхідно провести аналіз показників екологічної безпеки підприємства регіонів.

The issue of environmental safety at industrial enterprises in the regions is becoming increasingly important every year. This is directly related to the rapid development of technology and its growing impact on the environment. Therefore, there is a need to reduce the negative impact of industry on nature in general, as well as to discuss this issue at the state level. The article states that over the past 10 years at the international level have been very successful in developing and implementing new standards of work of various organizations in the field of environmental protection and environmental management, which form the concept of environmental management. It is proved that in order to ensure and further maintain the achieved level of environmental safety, it is necessary to: clearly assess the extent of the negative impact, as well as qualitative and quantitative assessment of economic damage from environmental pollution. For this purpose it is necessary to carry out the analysis of indicators of ecological safety of the enterprise of regions.

It is noted that the development of the economy attracts more and more natural resources into economic turnover and leads to the depletion of natural complexes. Minimization of man-caused load on the environment is of particular importance for industrial enterprises in terms of increasing the volume of mining and increasing production capacity. Because industrial production is inevitably associated with high risks of adverse effects on the ecosystem, even catastrophic, it requires effective environmental safety management. It is concluded that in the conditions of development of modern market relations enterprises and organizations are subject to consolidated external and internal influences of constructive and destructive factors that significantly affect the results of their economic activity and, consequently, their economic security. The main tasks currently being developed by business strategies are to ensure the safe and sustainable development not only of the objects of market relations, but also to protect the environment from the harmful effects of applied technologies and products.

Ключові слова: екологічна безпека, економічна безпека, управління, регіональний рівень, державний рівень.

Key words: ecological security, economic security, management, regional level, state level.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ

Розвиток економіки залучає в господарський оборот все більшу кількість природних ресурсів і веде до виснаження природних комплексів. Мінімізація техногенного навантаження на навколишнє природне середовище має особливе значення для промислових підприємств в умовах нарощування обсягів видобутку корисних копалин і збільшення виробничих потужностей. Оскільки промислове виробництво неминуче пов'язане з високими ризиками негативного впливу на екосистему, аж до катастрофічного, отже, вимагає ефективного управління екологічною безпекою.

В умовах розвитку сучасних ринкових відносин підприємства і організації схильні до консолідованих зовнішніх і внутрішніх впливів конструктивних і деструктивних чинників, які істотно впливають на результати їхньої економічної діяльності, а отже, на їхню економічну безпеку. Головними завданнями, які розробляються в даний час бізнес-стратегіями, є забезпечення безпечного і сталого розвитку не тільки об'єктів ринкових відносин, а й захист навколишнього середовища від згубного впливу застосовуваних технологій і продукції, що виробляється [4, с. 22].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — проаналізувати особливості управління екологічною складовою системи економічної безпеки регіону.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ

З 2016 року центр екологічної політики і права при Єльському університеті (Yale Center for Environmental Law and Policy) опублікував результати глобального дослідження країн світу за рівнем екологічної ефективності, згідно з якими Україна не входить в число 30 найбільш успішних країн [1, с. 12].

На думку О. Гетьмана, проблема сталого природокористування як складової економічної безпеки регіону і країни, яка характеризується багатофакторністю і міждисциплінарністю, вирішується на основі двох основних підходів: раціонального споживання природних ресурсів, необхідних для існування суспільства. Це завдання технологічне, його рішення передбачає розробку інноваційних технологій глибокого освоєння, переробку та утилізацію мінеральних, енергетичних, водних, сільськогосподарських та інших ресурсів. Раціонального (коеволюційного) використання природних умов у господарській діяльності, орієнтованого на розвиток гармонії між господарською діяльністю людини і вимогою збереження навколишнього середовища [2, с. 125].

Р. Дацків стверджує, що вирішення задач забезпечення екологічної безпеки як підсистеми економічної безпеки — частина комплексної проблеми забезпечення сталого розвитку підприємств. Під стійким розвитком підприємства розуміємо режим його функціонування як соціо-екологоекономічної системи, що характеризується гармонійними позитивними зміна-

ми з урахуванням інтересів нинішнього і майбутніх поколінь. У компаній, які проводять відповідальну екологічну політику, з'являються нові перспективні можливості зростання і стимули зберігати обраний вектор розвитку [3, с. 48].

Профільні дослідження підтверджують той факт, що на підприємстві повинна скорочуватися частка природоексплуатуючих проєктів, у результаті здійснення яких відбувається техногенне забруднення навколишнього середовища, і, відповідно, збільшується частка природоохоронних проєктів, що здійснюються з урахуванням збереження і збільшення природно-ресурсного потенціалу. При цьому оптимізація і інноваційна спрямованість природоохоронних заходів підвищують ефективність підприємницької діяльності [4, с. 47].

Загрози для бізнесу, що містять у собі екологічну складову, умовно можна розділити на три основні групи: 1) екологічна обстановка на території (екологія зовнішнього навколишнього середовища); 2) екологічність виробленої продукції; 3) екологічність процесу виробництва [5].

Відзначимо, що систему екологічної безпеки необхідно впроваджувати поетапно і планомірно. Початковий етап при розробці заходів екологічної безпеки для підприємства — це екологічний аудит. Він полягає в обстеженні як підприємства, так і навколишнього середовища, на яке здійснюється вплив, оцінці небезпеки виявлених чинників і порівнянні їх з діючими екологічними нормативами.

На підставі проведеного аналізу вітчизняних і зарубіжних джерел можна виділити два найбільш важливих показники: коефіцієнт екологічності виробництва і коефіцієнт екологічності продукції. Для розрахунку коефіцієнта екологічності продукції необхідно знати обсяг природоохоронних витрат, до яких відносяться різні витрати на охорону від забруднення навколишнього середовища. Коефіцієнт екологічності продукції пропонується розглядати як відношення обсягу сертифікованої продукції до загального обсягу. Також варто відзначити, що безперервний характер моніторингу показників екологічної безпеки дозволить своєчасно вносити необхідні зміни в політику управління виробництвом і збереження екологічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Кінцева мета проведення екологічного аудиту — це оцінка того, як господарюючий суб'єкт дотримується норми з охорони навко-

лишнього середовища, а також вимоги профільних міжнародних стандартів. Вона повинна бути об'єктивною, комплексною та підтвердженою документально. Виходячи з результатів експертизи, даються рекомендації щодо зміни факторів господарської діяльності, що негативно впливає на навколишнє середовище, підтримання і розвитку позитивних екотенденцій. Екологічний аудит може бути призначений як сторонньою організацією, так і замовлений самим господарюючим суб'єктом.

Проводячи аудит, підприємство в своїх інтересах, як правило, вирішує такі основні завдання:

- розвиток виробництва, підлаштування своєї діяльності під міжнародні екостандарты, що підвищує конкурентоспроможність підприємства на світовому і внутрішньому ринках;

- зниження ймовірності накладення штрафних санкцій, які можуть бути призначені при порушенні природоохоронного законодавства та нанесенні шкоди навколишньому середовищу. Подібні санкції можуть бути застосовані і за недотримання регулярності та розміру платежів за використання природних ресурсів, а також рамок податкового законодавства в цій сфері;

- підвищення інвестиційної привабливості підприємства;

- підвищення екологічної безпеки продукції на основі результатів екологічних досліджень, розширення ринків збуту завдяки пропозиції такої продукції на противагу конкурентам;

- підвищення соціального статусу організації в суспільстві як захисника навколишнього середовища;

- залучення пріоритетних інвестицій, отримання державної підтримки для підприємства, яке виробляє екологічно безпечну продукцію, що використовує екологічні технології;

- пошук можливостей поліпшення екологічної обстановки в місці розташування організації, підвищення екологічності виробничих процесів і продукції, що виробляється, а також інші.

Практика і світовий досвід показують, що забезпечення заданого рівня економічної безпеки підприємства та його сталий розвиток тісно пов'язані з економічною безпекою регіону. При цьому побудова системи економічної безпеки підприємств в регіонах не представляється можливим без дотримання балансу соціальних, економічних і екологічних інтересів населення, органів влади та бізнес-структур [3, с. 23].

Розглянемо які завдання заходів протидії негативним проявам і загрозам підприємству в області екології можна виділити:

— планування та реалізація бізнес-процесів з урахуванням вимог екологічної безпеки;

— планування та виробництво готової продукції з урахуванням вимог екологічної безпеки;

— проведення на виробництві постійного моніторингу рівня його екологічної безпеки, оцінка загроз та реалізації заходів екологічного захисту;

— експертна оцінка програм виробництва з точки зору екологічної безпеки до їх реалізації на підприємстві;

— підвищення екологічної грамотності персоналу;

— видання локальних нормативних актів, які регламентують питання екології на підприємстві;

— призначення відповідальних посадових осіб за регулювання питань екології;

— проведення розслідувань фактів порушення правил і норм виробництва, що призвели до порушень норм екологічної безпеки;

— використання екологічно чистої сировини для виробництва [4, с. 65].

Нині на системи менеджменту економічної безпеки підприємств покладається ряд таких основних завдань: підвищення рівня екологічної безпеки об'єктів в цілому; скорочення витрат у вигляді виплат штрафних санкцій за порушення встановлених екологічних норм, що сприяє зниженню витрат і підвищенню прибутку; розширення кола споживачів екологічно чистих товарів (послуг), відповідно, і виручки; поліпшення ділової репутації виробника (постачальника); зниження екологічних ризиків, що сприяє підвищенню рівня економічної безпеки; підвищення фінансово-економічної стійкості об'єктів регіональної економіки [3, с. 88].

Справжні реалії українського бізнесу вважають об'єктивною реальністю необхідність регулярно проводити моніторинг і оцінку екологічного стану регіональних об'єктів економіки і навколишнього середовища в місцях їх розташування, здійснювати коригування поточної діяльності з метою забезпечення економічної безпеки шляхом впливу на екологічну складову профільної діяльності [4, с. 45].

Розглянемо особливості управління екологічною безпекою на національному та регіональному рівнях. Управління екологічним ризиком на національному та регіональному рівнях включає систему нормативно-правових,

адміністративних і економічних механізмів, що сприяють досягненню максимально можливого скорочення техногенного впливу на навколишнє середовище і здоров'я населення. Дані механізми тісно пов'язані між собою. Особливістю управління екологічною безпекою в Україні є недостатній рівень фінансування цього виду діяльності. У структурі доходів державного бюджету на частку екологічних та ресурсних платежів і податків припадає близько 2%, а природоохоронні витрати в структурі витрат складають близько 0,02%. Останній показник більш ніж на два порядки нижче, ніж в економічно розвинених країнах. Таким чином, інвестиції в розмірі 1% від світового ВВП протягом наступних двох років приведуть до створення критичної маси "зеленої" інфраструктури, достатньої для закладення цілісного фундаменту "зеленої" економіки в світовому масштабі.

Управління екологічною безпекою має здійснюватися одночасно в трьох напрямках: запобігання причин появи ризиків, мінімізація можливостей прояви ситуації ризику, максимальне ослаблення наслідків ризикових подій. Заходи щодо забезпечення екологічної безпеки за часом і характером впливу на негативні наслідки ризиків ділять на два види: по-перше, превентивні, що діють на рівень ризику (трансформація ризиків); по-друге, компенсаційні, здійснювані після настання негативних наслідків (фінансування ризиків).

Основним інструментом управління екологічними ризиками в нашій країні слід вважати обов'язкові екологічні і природно-ресурсні платежі та податки. Інститут платності природокористування відноситься до компенсаційних заходів управління екологічною безпекою при нормальних режимах експлуатації промислового устаткування. Він забезпечує процес ліквідації наслідків реалізації екологічних ризиків мінімальними джерелами фінансування.

У разі добровільного екологічного страхування організації укладають договір зі страховиком, в якому встановлюються страхова оцінка договірних зобов'язань (для добровільного страхування це розмір річного обороту підприємства), розмір страхових премій, порядок і умови їх виплати. Договір укладається на один рік і може бути продовжений за бажанням підприємства. Страхова премія розраховується, як правило, у відсотках від оцінки договору (річної виручки підприємства). При цьому розмір тарифної ставки залежить також від

галузі виробництва, в якій працює підприємство. Найвищим він може бути в енергетичному комплексі, нафтохімічній та хімічній промисловості, целюлозно-паперовій промисловості та металургії.

Страховання екологічних ризиків фізичних і юридичних осіб передбачає відшкодування шкоди у разі настання передбаченого договором страхового випадку (стихійного лиха, техногенної аварії або катастрофи). Страхове відшкодування включає в себе компенсацію екологічного збитку, в тому числі витрат по ліквідації негативних наслідків ризикової події, порятунку життя, компенсацію шкоди здоров'ю людей і псування майна і т. д. Виплата відшкодувань здійснюється за рахунок фондів грошових коштів, що створюються шляхом сплати страхових внесків.

Страховання екологічних ризиків, як було сказано вище, здійснюється у вигляді страхування відповідальності підприємство із підвищеною небезпекою. Оцінка ризику проводиться з урахуванням наступних факторів:

- місце розташування підприємства (в межах міста, в сільській місцевості, в санаторно-курортній зоні, в гірській місцевості, в сейсмо-небезпечній зоні);

- тип технологічного процесу (замкнутий цикл, безвідходне виробництво, відхідне виробництво);

- вік обладнання (до 3 років, до 5 років, до 10 років, понад 10 років);

- середній знос обладнання;

- ступінь схильності навколишнього середовища до впливів наслідків аварії та ін.

Частково проблеми страхування екологічних ризиків пов'язані з відсутністю належної системи оцінки цих ризиків. Структурна і функціональна складність соціально, еколого-економічних систем обумовлює високий ступінь невизначеності результатів прогнозу змін в їхньому фінансовому стані. Недостатня достовірність прогнозу занижує розміри страхового фонду і може стати причиною появи небажаних подій, масштаб і інтенсивність яких значно перевищать очікувані показники. Такі явища відносяться до надзвичайних ситуацій техногенного характеру [6, с. 45].

Водночас, крім компенсаційної функції, екологічне страхування може ініціювати процес розширеного відтворення фінансових ресурсів для природоохоронних заходів: інвестиції в розвиток безвідходних та природоохоронних технологій з фонду превентивних заходів страховика дозволять сформулювати джерела додаткового фінансування.

ВИСНОВКИ

Таким чином, з урахуванням вищевикладеного, можна зробити наступні основні висновки. Екологічна безпека є невід'ємною частиною системи економічної безпеки організації, яка істотно впливає на результати економічної діяльності. Коригування економічної політики організації повинне здійснюватися в міру необхідності на основі зважених показників. Значення показників, які забезпечують сталий розвиток підприємств, не є статичними. У разі зміни внутрішнього і зовнішнього середовища досліджуваного об'єкта нормативи, що регулюють його діяльність, необхідно піддавати коректуванню. Нині в нашій країні діє в дуже обмежених масштабах добровільне страхування екологічної відповідальності та відсутнє обов'язкове державне екологічне страхування. Впровадження обов'язкового екологічного страхування на території нашої країни є особливо актуальним у зв'язку з високою ймовірністю аварійного забруднення навколишнього природного середовища, низьким рівнем інвестицій в природоохоронну сферу та поточних витрат на попередження і ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій. Введення екологічного страхування дозволить відшкодувати значну частину збитків, що заподіюються третім особам екологічними аваріями, залучаючи фінансові кошти страхових компаній і тим самим знижуючи навантаження на місцеві і державний бюджети.

Таким чином, для ефективного управління екологічними ризиками необхідно ретельно опрацювати механізми та інструментарій екологічного страхування на території України. Так, відсутність належного фінансового контролю за витрачанням коштів страхових фондів може привести до розмитості, і навіть втрати компенсаційної функції екологічного страхування, як це сталося, наприклад, з механізмом справляння емісійних платежів, коли плата стала спрямовуватися не на природоохоронні потреби, а на фінансування суспільних завдань.

На основі вищесказаного пропонуємо такі першочергові заходи з розвитку екологічного страхування в нашій країні:

- розробка та затвердження нормативно-методичних документів щодо оцінки розміру шкоди навколишньому середовищу, заподіяної суб'єктом господарської діяльності в результаті аварій. При цьому для ефективного стимулювання підприємств до впровадження екологічно чистих технологій і підвищення релевантності екологічної складової економічних ефектів господарської діяльності необхідно

розробити єдину методику оцінки і можливо-го збитку, симетричну методиці розрахунку емісійних платежів;

— розробка та затвердження нормативно-методичних документів для процедури оцінки екологічних ризиків (ймовірності виникнення аварійних ситуацій) господарської діяльності;

— розробка та впровадження інструментів економічного стимулювання підприємств, що здійснюють добровільне страхування і активно використовують інші інструменти управління екологічними ризиками, а також страхових компаній, що інвестують частину свого прибутку в природоохоронні заходи на території України;

— прискорення розробки і затвердження законодавчих і нормативних документів для введення на території України обов'язкового екологічного страхування;

— приведення законодавчих актів України у сфері екологічного страхування у відповідність з нормами міжнародного права;

— активізація участі України в міжнародному співробітництві зі створення фінансових механізмів попередження і відшкодування завданих екологічних збитків у результаті настання ситуацій екологічного ризику.

Література:

1. Алексеев В.М. Принципы природоохранной политики в современных условиях. Проблемы современной науки и образования. 2016. № 33 (75). С. 12—14.

2. Гетьман О. О. Економічна діагностика: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2007. 307 с.

3. Дацків Р.М. Економічна безпека держави в умовах глобалізаційної конкуренції. Львів: Центр Європи, 2006. 160 с.

4. Жаліло Я.А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Київ: Сатсанга, 2001. 224 с.

5. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затвержені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 29.10.2013 р. № 1277. Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

6. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. Київ: Вид-во КВІЦ, 1998. 462 с.

References:

1. Alekseev, V.M. (2016), "Principles of environmental policy in modern conditions", *Problemy sovremennoj nauki i obrazovaniya*, vol. 33 (75), pp. 12—14.

2. Get'man, O. O. (2007), *Ekonomichna diagnostika* [Economic diagnostics], Centr navch. lit., Kyiv, Ukraine.

3. Dackiv, R. M. (2006), *Ekonomichna bezpeka derzhavi v umovah globalizacijnoi konkurencij* [Economic security of the state in the conditions of globalization competition], Centr Evropi, L'viv, Ukraine.

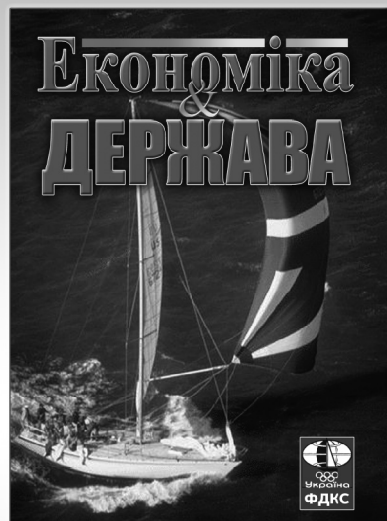
4. Zhalilo, Ya. A. (2001), *Strategiya nacional'noї bezpeki Ukrainy v konteksti dosvidu svitovoї spil'noti* [Ukraine's national security strategy in the context of the experience of the world community], Satsanga, Kyiv, Ukraine.

5. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), "Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine", available at: <http://www.me.gov.ua> (Accessed 05 June 2021).

6. Muntiyanyan, V. I. (1998), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy* [Economic security of Ukraine], Vid-vo KVIC, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73